

FRI-ONLINE-2-ESIS-06

EU COHESION POLICY: THE TERRITORIAL APPROACH TOWARDS DEVELOPMENT³⁵⁵

Svetla Andonova, PhD student
PhD Programme in Political Science,
University of Ruse „Angel Kanchev“
Tel.: 0887 742070
E-mail: sandonova@uni-ruse.bg

***Abstract:** The paper approaches the cohesion policy from a theoretical point of view. It explores the importance of EU cohesion policy in the relevant political contexts of European integration. Secondly, it discusses its logical framework. Thirdly, it explains main concepts, associated with it, i.e. economic and social cohesion, territorial cohesion, territorial cooperation. The findings are based on literature review and publications in official EU web sites.*

***Keywords:** Cohesion policy, economic and social cohesion, territorial cohesion, territorial cooperation*

***JEL Codes:** Z18*

ВЪВЕДЕНИЕ

Целта на представяното изследване е да изясни част от понятийния апарат на кохезионната политика на ЕС за целите на разработван дисертационен труд. Той е посветен на приноса на Русенски университет към достиженията на териториалното сътрудничество – един от значимите компоненти на тази политика. За постигане на целта са проучени както научна литература, така и официални документи на ЕС. Публикацията обхваща резултати от научни дискусии върху понятията кохезия, кохезионна политика, икономическа и социална кохезия, териториална кохезия, териториално сътрудничество.

Понятието кохезия

Според етимологични речници понятието *кохезия* е познато в литературата от втората половина на 17 век и има френскоезичен произход³⁵⁶. Най-широкото разбиране за кохезия се свързва с идеята за сближаване на отделни единици от еднаква субстанция към едно цяло, придвижване на едно нещо към друго нещо, които преди това са съществували отделно, а след това стават едно цяло и функционират като едно цяло. Това значение се тълкува и като „заличаване на различности“.

В политически смисъл понятието *кохезия* се разбира като политическа цел, базирана на политическата ценност *равенство* и постигана чрез политическите инструменти на солидарността. Това е и най-краткото описание на кохезионната политика. На български език се използва и понятието *политика за сближаване*, също разбирана като цели и инструменти за преодоляване на неравенства, на установен дисбаланс в процесите на развитие.

³⁵⁵ Докладът е представен в секция Европеистика и международна сигурност на 29 октомври 2021 с оригинално заглавие на български език: ЕВРОПЕЙСКАТА КОХЕЗИОННА ПОЛИТИКА: ТЕРИТОРИАЛНИЯТ ПОДХОД КЪМ РАЗВИТИЕТО

³⁵⁶ Вж. „Cohesion 1670s, from Fr. cohésion, from L. cohaesionem (nom. cohaesio) "a sticking together," noun of action from pp. stem of cohaerere "to stick together" (see COHERE (Cf. cohere)“//On-line Etymology dictionary, 2014: <https://etymology.en-academic.com/9860/cohesion>

Кохезионната политика на ЕС от диахронна перспектива³⁵⁷

Кохезионната политика е въведена за обединена Европа с Римските договори в края на 50-те години на миналия век с наименованието Регионална политика. Тя е част от европейския интеграционен процес, чиято основната цел тогава за първите държави-членки (Франция, Германия, Италия, Белгия, Нидерландия и Люксембург) е мир и следвоенното възстановяване на Европа. През 1958 г. е създаден първият финансов инструмент на тази политика - Европейски социален фонд за инвестиции в човешки капитал. С присъединяването на Великобритания, Ирландия и Дания в началото на седемдесетте години регионалната политика придобива конкретни цели - инвестиции в малки предприятия с поне 10 работни места, в инфраструктура за тези предприятия и за планински територии. Създава се Европейски фонд за регионално развитие с 4% от общия бюджет (1.4 милиарда ECU).

През 80-те се осъществява южното разширяване – Гърция, Испания и Португалия стават част от Общността. Бедните региони на тези страни се открояват силно и общоевропейската територия е силно дебалансирана. Политическият отговор на този проблем е с няколко измерения: регионалната политика се преименуване на кохезионна, Евростат създава номенклатура на региони/единици за териториална статистика, за да се оценява напредъкът в преодоляване на дисбалансите, към фондовете, които вече се определят като структурни, се добавя и този за общата земеделска политика; прилагат се принципи за концентрация (насочване на по-голям финансов ресурс за решаване на приоритизиран проблем), многогодишно програмиране (а не ежегодно), партньорство (с регионални и местни власти), допълняемост (европейското финансиране допълва националното). Формулирани са пет цели: Цел 1 – икономическо приспособяване на региони в упадък; Цел 2 – икономическа конверсия на региони в индустриален упадък; Цел 3 – преодоляване на безработицата и социалната изолация; Цел 4 – адаптация на работещите към индустриалната промяна; Цел 5а – приспособяване на селското стопанство и рибарството; Цел 5б – икономическа диверсификация на изостанали селски региони.

През 90-те години политиката се развива в контекста на три събития с историческо значение: края на Студената война, Договора от Маастрихт, с който се учредява Европейски съюз, присъединяването на т.нар. неутрални държави (Австрия, Финландия, Швеция). Създава се Комитет на регионите – институция на регионалните и местни власти. Въвеждат се два нови финансови инструмента – Кохезионен фонд и Финансов инструмент за рибарство. Добавя се шеста цел – подпомагане на слабо населени региони в Швеция и Финландия. За да се открие положителното въздействие на кохезионната политика, тук ще добавим някои резултати: БВП на глава от населението се повишава в Португалия с 4.7 %; в Източногерманските провинции – с 3.9 %; в Ирландия – с 2.8 %; в Гърция – с 2.2 %; в Испания – с 1.4 %; в Северна Ирландия – с 1.3 %. 700 000 работни места повишават заетостта в Португалия с 4 %; в Гърция – с 2.5 %; с до 2 % - в Източногерманските провинции, Южна Италия и Испания. 800 000 малки и средни предприятия получават пряка инвестиционна подкрепа. 4 104 км магистрала и 31 844 км други пътища са построени; инвестиции в железопътния транспорт скъсяват времето за пътуване по ключови маршрути като Athens-Thessaloniki-Idomeni (с 1 час и половина); Lisbon-Faro (с 1 час и 35 минути); Lisbon-Vila Formoso (1 час и 20 минути), Larne-Dublin (20 минути) и Belfast-Derry (25 минути). Построени са сгради с обща площ над 115 милиона кв.м.

В началото на 21 век започва да функционира Икономическия и валутен съюз и се обособява еврозоната, осъществява се разширяване с 8 централно-/източноевропейски страни (Естония, Литва, Латвия, Полша, Чехия, Унгария, Словакия, Словения) и 2 средиземноморски (Малта и Кипър). Кохезионната политика до 2007 г. е изправена пред нови предизвикателства – значително се увеличава броя на изоставащите региони. ЕС въвежда нова концентрация на подкрепата чрез кохезионната политика с формулиране само

³⁵⁷ Този кратък исторически обзор на кохезионната политика е разработен въз основа на лекциите на доц. д-р М. Корнажева по дисциплината Многостепенно управление в ЕС.

на три цели - Цел 1 – структурно приспособяване на региони, чието развитие изостава; Цел 2 – икономическа и социална конверсия на региони със структурни затруднения; Цел 3 – адаптация и модернизация на политики за образование и заетост. Увеличават се финансовата подкрепа, като се въвеждат 3 нови инструмента за новите държави-членки: предприемителен инструмент ISPA за развитие на инфраструктурата, специален инструмент за земеделие SAPARD и помощ за развитие на отделните икономики - PHARE. Отделно се създава фонд за европейска солидарност по отношение на региони, пострадали от бедствия. Започва и децентрализация на подкрепата, при която държавите членки формулират приоритети и управляват програми.

От 2007 до 2013 е периодът, в който се присъединяват България и Румъния. В най-бедните региони вече живеят над 170 млн. души. В най-богатия – Вътрешен Лондон, доходите на глава от населението са 290% от средните за ЕС27, а в най-бедния – Североизточна Румъния, възлизат на 23%. Тази огромна разлика се нуждае от специално внимание. През 2014 г. ЕС започва да прилага Стратегия 2020 за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж. В този контекст се осъществява класифициране на регионите в 3 групи: Слабо развити региони – с БВП по-малък от 75% от средния за ЕС27; Региони в преход - с БВП между 75% и 90% от средния за ЕС27; Развити региони - с БВП над 90% от средния за ЕС27. От общия финансов ресурс - €351.8 най-голям дял получават слабо развитите региони – 68.7%; регионите в преход получават 11.6%, а развитите региони – 15.8%. От финансирането за слабо развити региони се възползват 119.2 млн души, за региони в преход – 72.4 млн., а за развити региони – 307.1 млн. Добавя се още един финансов инструмент – Инициатива за младежка заетост. Като цяло финансирането в този период е ранжирано по проблемни сфери съобразно тяхната значимост, както следва: Опазване на околната среда и ефикасно използване на ресурсите; инфраструктура за транспорт и енергия; социално включване, нисковъглеродна икономика, наука и иновации, устойчивост на заетостта, конкурентоспособност на малки и средни предприятия; образование и професионално обучение, адаптация към климатичната промяна и превенция на рискове; информационни и комуникационни технологии, техническа помощ, ефикасна публична администрация, най-отдалечени и слабо населени райони.

Подхождайки аналитично към този исторически преглед, можем да направим следния синтез:

(1) Кохезионната политика на ЕС преодолява неравенствата не чрез директна намеса в политиката по доходите на гражданите, а чрез **подкрепа за развитие с оглед на територии/региони със специфични характеристики и потенциал**. Политиката на сближаване е част от стратегията на Европейския съюз да насърчава цялостното хармонично развитие на държавите членки и на многообразието от региони (Kornazheva, M. 2015).

(2) Политиката на сближаване се различава от други общи политики за развитие по това, че тук се възприема **териториален подход за достигане до гражданите на ЕС с цел въздействие, водещо до повишаване на техния жизнен стандарт и качество на живот**. Изборът на регионите като основа, върху която се прилага политиката на сближаване, не само отговаря на мандата, даден на тази политика от договорите на ЕС. Той се основава и на факта, че развитието има силно местно измерение и че стратегиите за развитие трябва да бъдат съобразени с местния контекст, за да бъдат ефективни (McCann, Ph., 2015).

Икономическа и социална кохезия

От 1986 г. насам политиката за насърчаване на икономическото и социалното сближаване е съпътствана от **двете стратегически цели**: (1) за подобряване на устойчивия растеж и благосъстоянието в регионите на ЕС и (2) насърчаване на интеграцията на европейските региони (Ahner, D., 2018).

Реализацията на **първата цел** е базирана върху дейности, организирани в три стълба.

Първият стълб е подкрепа за конкурентоспособността и установяването на благоприятна среда за повишаване на икономическия растеж. Това се постига главно чрез интервенции, насочени към подобряване на бизнес средата и иновационната среда, подобряване на инфраструктурата като транспорт и телекомуникации и инвестиране в човешки ресурси. **Вторият стълб** е насърчаването на заетостта и възможностите за работа чрез адаптиране на работната сила, улесняване на достъпа до работа за търсещите работа, безработните, жените и мигрантите, засилване на социалната интеграция на хората в неравностойно положение, борба с дискриминацията на пазара на труда и осигуряване на достъп до услуги от общ интерес. **Третият стълб** е подобряване качеството на околната среда и се подкрепя от мерки, насочени например към изчистване на замърсени райони, повишаване на енергийната ефективност, насърчаване на чистия обществен транспорт и изготвяне на планове за предотвратяване и ограничаване на природни и технологични рискове (Cunico, G., E. Aivazidou, E. Mollona, 2021) .

Втората цел - насърчаването на интеграцията и сътрудничеството между регионите на ЕС, се подкрепя от дейности в две посоки. **Първата** е развитие на трансрегионална инфраструктура (транспорт и телекомуникации), а **втората** - насърчаване на отношения на сътрудничество между европейските региони, като напр. развитие на икономически и социални трансгранични дейности или създаване на мрежи и обмен на добри практики между регионалните и местните власти (Пак там).

Инвестициите в инфраструктура, насърчаването на иновациите и предприемачеството или образователните инициативи сами по себе си обаче не са достатъчни, за да гарантират силно въздействие на политическите действия върху регионалните икономики. Институциите и управлението са също толкова важни и са ключов фактор за успеха на други инвестиции. Съответно, **политиката на сближаване все повече се фокусира върху изграждането на институции и капацитет на всички нива** с оглед повишаване на ефективността на нейните интервенции в другите области (Пак там).

Повечето механизми на развитие са силно **зависими от контекста**. Те разчитат на сложното взаимодействие на различни фактори, обхващащи широка рамка от двигателите на икономическия растеж до работата на обществените институции, които е вероятно да са различни по места и да работят в главно в определен пространствен мащаб. Един пример е иновацията, за която е доказано, че критично зависи от взаимодействията между различни участници и/или институции на различни нива. Такива взаимодействия обикновено са възпрепятствани от разстоянието и е по-вероятно да се осъществят на местно ниво (Polenske, 2007; Schmidt, J., 2019).

Това означава, че изборът на географски район, върху който да се приложи политика за развитие, е ключов фактор за нейния успех. По-специално, за да отрази спецификата на местния контекст, политиката трябва да е насочена към територии, характеризиращи се с достатъчна хомогенност. Държавите от ЕС рядко разполагат с подобни територии. В повечето държави-членки регионите се отличават с големи различия във факторите, влияещи върху развитието и растежа, като география, демография, активи, сравнително предимство, производителност, физически и човешки капитал, инфраструктура, институции и политики. Регионите също се различават по способността си да се възползват от ползите от процеса на интеграция в ЕС или да се адаптират към появата на глобална икономика, основана на знанието. Това изважда на преден план факта, че икономическите резултати варират много повече в различните региони на ЕС, отколкото в страните от ЕС. Стратегиите за развитие трябва да бъдат диференцирани, за да се отчетат особеностите на контекста, в който се прилагат. Затова ЕС се насочва към регионите като географска единица за прилагане на политики за развитие. Тъкмо там е вероятно да се намери по-хомогенна среда от тази на отделните държави-членки (Piattoni, S., 2016).

През последните години се наблюдава **смяна на парадигмата**. От политики, насочени към компенсиране на регионите за техните слаби страни, се преминава към политики,

предназначени за подобряване на регионалния растеж и конкурентоспособност. Подкрепят се стратегии за развитие, които обхващат широк спектър от преки и непреки фактори, въздействащи върху социални, икономически и екологични измерения на регионите (Varca, F., 2009).

Териториална кохезия

С Договора от Лисабон (2009 г.) се въвежда трето измерение - териториално сближаване. Тази цел на кохезионната политика е формулирана за първи път с документа на ЕС *Зелена книга за териториално сближаване. Да превърнем териториалното многообразие в предимство*³⁵⁸.

Какви идеи са развити в Зелената книга?

На първо място става дума за решаване на проблема **концентрация**, т.е. целта е преодоляване на разликите в гъстотата на населението. Пренаселеността води до социална изолация - доста от кварталите в градовете се характеризират с по-ниски от средните стойности на БВП на глава от населението, високи нива на безработицата, престъпност. В селските райони, които са по-отдалечени от големи градове, малките и средните градове играят по-важна роля – те предоставят достъп до услуги и до необходимата инфраструктура и по този начин предотвратяват изселване от селските райони.

На второ място е проблемът с **големи разстояния** между населени места в различни части от европейската територия. Неговото решаване изисква свързване на териториите, т.е. добро съчетаване на различен вид транспорт, както и адекватен достъп до услуги в сферата на здравеопазването, образованието и устойчивата енергия, достъп до широколентов интернет, надеждно свързване с енергийни мрежи и тесни връзки между бизнеса и научно-изследователските центрове. Необходимо е внимание към специалните нужди на хора в неравностойно положение. Достъпът до интегрираните транспортни системи предполага изграждане на пътища или железопътни връзки между градовете, вътрешни водни пътища, развиване на възможността за съчетаване на различен вид транспорт и на напреднали системи за управление на движението.

На трето място са проблемите, които се отнасят до **региони със специфични географски характеристики**, които са изправени пред определени предизвикателства в развитието си:

- планинските региони, които често са и погранични и където над една трета от хората живеят в селски райони;
- островите, които в повечето случаи са с планински релеф и където над половината от населението също живее в погранични райони; острови са 6 от 7-те най-отдалечените региони;
- 18-те рядко населени региона, всички от които са селски и почти всички — погранични;
- крайбрежните зони, които са под натиск за развитие и изправени пред опасността от глобалното затопляне,
- най-отдалечените региони, които пък са изправени пред редица проблеми, свързани с демографските промени и миграционните процеси, достъпността и регионалната интеграция.

³⁵⁸ Вж. Зелена книга за териториално сближаване Да превърнем териториалното многообразие в предимство. {SEC(2008) 2550}, СЪОБЩЕНИЕ НА КОМИСИЯТА ДО СЪВЕТА, ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ, КОМИТЕТА НА РЕГИОНИТЕ И ЕВРОПЕЙСКИЯ ИКОНОМИЧЕСКИ И СОЦИАЛЕН КОМИТЕТ. Брюксел, 6.10.2008 г. COM(2008) 616 окончателен

Тук е необходимо е да се добави, че дефинирането на териториалната кохезия е обект на дискусии. Спори се дали определението трябва да се вмести в рамките на тесен или по-широк смисъл. Определенията се характеризират с относителност – зависят от това кой ги дава, кога и с каква цел. И още - кой иска да реши какъв проблем, като предложи какво да се прави. Интелектуалната собственост на концепцията принадлежи на DG Regio - Главна дирекция към Европейската комисия. Най-важната теза на тази концепция е, че ЕС трябва да наложи добро управление на всички териториални равнища – това на ЕС, на националната държава, на регионалните и местни структури за вземане и осъществяване на решения. Стремещт е да се гарантира по-голяма ефективност и ефикасност. Териториалната кохезия не изисква допълнително финансиране, освен инвестициите в капацитет. Тя се постига чрез добро управление. С други думи подобряването на териториалното управление е основната последица от възприемането на целта за териториална кохезия с Договора от Лисабон (Atkinson, R. and C. Pacchi, 2020).

Въз основа на казаното можем да обобщим, че териториалното сближаване е политика за териториална справедливост, намаляване на неравенствата, повишаване на конкурентоспособността и насърчаване на устойчиво развитие чрез многостепенно управление, което осигурява ефикасност и ефективност на съгласувани между управленските равнища политическите решения и действия за това на кои територии се осигуряват възможности и на кои се налагат ограничения. В най-голяма степен тези решения произтичат от институциите на ЕС, които носят и най-голямата отговорност.

Териториално сътрудничество

Сътрудничество е ключовото понятие в Европейския съюз. Възникването на форми на интеграция в следвоенните години се обосновава с тезата, че сигурността и икономическото възстановяване на Европа са възможни единствено чрез сътрудничество. Когато държавите, организациите и гражданите са обвързани с многообразие от съвместни дейности, когато решенията се вземат в рамките на институционално сътрудничество, войната става материално невъзможна³⁵⁹.

Европейската територия предоставя отлични възможности за сътрудничество, тъй като на относително скромния мащаб на територията на ЕС са разположени много държави. Всяка от тях по конституция има своето териториално деление и съответно субнационално управленско равнище. Това позволява **сътрудничество между субектите от различните управленски равнища**. Тъкмо по този начин се решават проблеми на териториите като липса на свързаност или свръхконцентрации на населението. Същото се отнася до теми като изменение на климата, наводнения, загуба на биоразнообразие, замърсяване, пътуването до работното място и т.н. Изменението на климата води до по-чести засушавания, пожари и наводнения, засягащи в различна степен всички региони и държави. Дори проблеми, на които се гледа като на изцяло местни, като замърсяването на почвите, могат да възникват отвъд териториалните граници. По подобен начин пътуването до работното място през регионални и дори национални граници често изисква административно сътрудничество между съответните институции с цел предлагане на решения (напр. трансграничен обществен транспорт). Икономическият растеж в глобализиращата се световна икономика все повече се диктува от множество сътрудничащи си структури, които включват различни видове обществени и частни субекти.

Съобразно това политиките за развитие по места се преосмислят, за да отговорят и на целта за сътрудничество. Тя предполага колаборация **между местните власти в съседни населени места, в други — между държавите, а пък в трети — между ЕС и съседните държави**. Тази колаборация се узаконява и институционализира. В държавите-членки се създават междурегионални органи, функциониращи в интерес на няколко региона. Те

³⁵⁹ Вж. Schuman declaration May 1950.// https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_en

включват структури на различни нива, координиращи справянето с проблеми на икономическото развитие, обществения транспорт, достъпа до здравеопазване, висше образование и образователни институции, качеството на въздуха и преработката на отпадъци и др. Някои метрополиси обхващат не само местна и регионална територия, но пресичат и националните граници, като например еврометрополисът Лил (Франция)-Кортрейк (Нидерландия)-Турне (Белгия). Това е градска зона, която се простира през езикови и национални граници. Кметовете на Лил, Кортрийк и Турне напр. през 2008 подписаха договор и създадоха първата *Европейска група за териториално сътрудничество* в рамките на ЕС. Целта на тази организация е да улесни движението на близо 2 милиона души. Вътрешни за дадена държава територии се ползват от предимствата на кохезионната политика и подобряват транграничното сътрудничество. Напр. ЕВРОРЕГИО Рейн-Ваал е създаден от германски и холандски местни власти от двете страни на границата с цел подобряване на достъпността, качеството и ефикасността на транграничните услуги в сферата на здравеопазването. Това е особено важно предвид липсата на ясни правила за достъпа до трангранично здравно обслужване. Пограничните райони в новите държави-членки и в тези от двете страни на бившата Желязна завеса едва наскоро започнаха да си сътрудничат. Все още много трябва да се направи, за да се разработят съгласувани политики в областта на инфраструктурата и икономическото сътрудничество. По подобен начин рядко се наблюдава съгласувано развитие на морските пространства. Пограничните райони около външните граници изостават в икономическото си развитие и по отношение на БВП на глава от населението. На юг и на изток ЕС граничи с области с още по-ниски стойности на БВП на глава от населението, което в съчетание с по-висок демографски прираст води до силен миграционен натиск.

Както става ясно, ЕС разглежда териториалното сътрудничество като инструмент на политиката за кохезия, но и като средство за преодоляване на разделителни линии от миналото и гарантиране на сигурност по европейските граници. В рамките на историческото развитие на кохезионната политика са възникнали три типа териториално сътрудничество – трангранично сътрудничество, транснационално сътрудничество и междурегионално сътрудничество. Те ще бъдат предмет на друго изследване.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Политиката на сближаване може да бъде валидно оценявана от политическа, икономическа и от други научни перспективи. Опитите да се анализира икономическото ѝ съдържание, като се игнорира политическата ѝ стойност, могат да доведат до опростяване и подвеждащи заключения.

От политическа гледна точка политиката на сближаване е замислена да укрепва ЕС като политически проект, който превръща сближаването в централна тема на интеграционния процес. С течение на времето политиката на сближаване еволюира от рамка, която компенсира регионалните затруднения, до рамка, която разгръща местния потенциал за растеж и развитие.

От икономическа гледна точка кохезионната политика прилага интегриран подход за регионално развитие, базиран на интервенции върху различни фактори, инициирани от различни управленски равнища, за да се използва напълно потенциалът на местния контекст.

В заключение се налага синтезираният извод, че кохезионната политика на ЕС е насочена към две терминални цели, а именно – (1) икономическо и социално сближаване; (2) териториално сближаване, и към една инструментална цел – териториално сътрудничество.

REFERENCES

Зелена книга за териториално сближаване Да превърнем териториалното многообразие в предимство. {SEC(2008) 2550}, СЪОБЩЕНИЕ НА КОМИСИЯТА ДО СЪВЕТА,

ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ, КОМИТЕТА НА РЕГИОНИТЕ И ЕВРОПЕЙСКИЯ ИКОНОМИЧЕСКИ И СОЦИАЛЕН КОМИТЕТ. Брюксел, 6.10.2008 г. СОМ(2008) 616 окончателен

Ahner, D. What do you really know about European cohesion policy? // https://institutdelors.eu/wp-content/uploads/2018/01/ecp_rational_and_objectives.pdf

Atkinson, R. and C. Pacchi. In Search of Territorial Cohesion: An Elusive and Imagined Notion// Social Inclusion (ISSN:2183–2803) 2020, Volume 8, Issue 4, Page s265–276 DOI:10.17645/si.v8i4.3377

Bachtler, J. and Gorzelak, G. (2007), "Reforming EU cohesion policy", Policy Studies, Vol.28, No.4, 309-326.

Barca, F. (2009), An agenda for a reformed cohesion policy, Brussels. http://ec.europa.eu/regional_policy/policy/future/barca_en.htm

Giovanni Cunico, Eirini Aivazidou, Edoardo Mollona. (2021) Building a dynamic theory of citizens' awareness of European Cohesion Policy interventions. European Journal of Operational Research, Volume 289, Issue 2, 2021, Pages 758-773, ISSN 0377-2217, <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2020.07.017>.

Kornazheva, M. Multi-level Governance in the European Union and the Social Construction of Regional Identity. // Schriftenreihe der Elias Canetti Gesellschaft Bd. 10, Roerig Universitaetsverlag, Wien, 2015, pp. 183-204, ISBN 978-3-86110-578-7.

McCann, Philip (2015). The Regional and Urban Policy of the European Union: Cohesion, Results-Oriented and Smart Specialisation. Edward Elgar Publishing

Polenske, K. (2007), "The Economic Geography of Innovation", Cambridge University Press.

Piattoni, S., Laura Polverari (Eds), (2016) Handbook on Cohesion Policy in the EU. Edward Elgar Publishing, ISBN:1784715670, 9781784715670

Schmidt, Julia (2019). EU Cohesion Policy: A suitable tool to foster regional innovation? Policy Paper. Bertelsmann Stiftung.